

TIDSKRIFT FÖR POLITISK FILOSOFI
NR 2 2019 | ÅRGÅNG 23

Bokförlaget THALES

INGRID ROBEYNS: *Wellbeing, Freedom and Social Justice: The Capability Approach Re-Examined*.
Cambridge, UK: Open Book Publishers, 2017.

Kapabilitetsramverket och dess rättfärdigande

INGRID ROBEYNS SLÄPpte nyligen boken *Wellbeing, Freedom and Social Justice: The Capability Approach Re-Examined*. Boken har två huvudsakliga syften. Det ena är att skapa ordning i den hittills något utspridda litteraturen om individers faktiska möjligheter och friheter (eng. »capabilities»). Det andra syftet är att ta ställning till vilka slags begreppsliga utvecklingar som behövs, och att bidra med vissa av dessa. Verket uppfyller dessa två syften väl.

För att förstå Robeyns bidrag bättre behöver vi först förstå den övergripande problematik som behandlas. Det som på engelska kallas för »the capability approach» är en samlingspunkt för analyser av olika politiska värden (Robeyns 2017: 23–24). Det centrala tekniska begreppet om *kapabiliteter* definieras ofta som »substantiella friheter att uppnå tillstånd av varanden och göranden som en har skäl att värdera». Tillstånden som hänvisas till kallas i sin tur för »functionings» på engelska, eller förslagsvis »funktionssätt» på svenska. Ett exempel vore att ha kapabiliteten att äta, som skiljer sig från att faktiskt äta – dess funktionssätt. Någon kan exempelvis ha kapabiliteten att äta men realisera funktionssättet att fasta. Tillsammans utgör kapabiliteterna och funktionssätten kapabilitetsramverkets föreslagna värdeobjekt.

Kapabilitetsramverkets värdeobjekt har historiskt sett använts för att karakterisera vad bland annat välfärd, fattigdom, mänsklig utveckling, och annat närliggande består i. Två teoretiker har varit särskilt tongivande i detta arbete. Utöver grundaren Amartya Sen så har Martha Nussbaum varit en av ramverkets mest framstående förespråkare sedan dess upphov på sent 1970-tal.

Sen (2004) förordar å sin sida att politiska och etiska värdeobjekt ofta bör bestämmas med hjälp av demokratiska överväganden och processer. Det kan kontrasteras mot Nussbaums (2003: 54–55) primära urval av värdeobjekt på basis av mer substantiella etiska teorier. Balansgången mellan procedurbaserad legitimitet och etisk förankring diskuteras flitigt.

Meningsskiljaktigheterna Sen och Nussbaum emellan har dragit kapabilitarianer i olika riktningar, så till den grad att en filosofisk avgrund mellan dessa två teoretiker har uppenbarats sig (Robeyns 2017: 90). Frågor som rör huruvida rättvisa, välfärd, eller demokrati är huvudmålet för kapabilitetsramverket uppstår snabbt. Det indikerar att begrepps användningen inte är homogen ens hos dessa centrala tänkare.

En fråga blir därför om vi alls kan prata om ett enhetligt ramverk eller en enhetlig teori. Frågan spelar roll, inte minst för att ramverket eller teorin tjänar som ett normativt fundament för mått som exempelvis FN:s Human Development Index (Robeyns 2017: 197). Ramverket är även kopplat till FN:s hållbarhetsmål, vilka ersatt projektet om milleniemalet sedan dess avslut (Robeyns 2017: 159). Det är därför både av teoretisk och praktisk vikt att etablera vad ramverket rekommenderar. Utan ett bestämt innehåll får vi heller inte en bestämd rekommendation eller normativ grund till det politiska arbete som redan pågår i ramverkets kölvatten.

För att undersöka hur bestämt kapabilitetsramverket är så analyserar Robeyns dess begreppsliga struktur. I denna analys ges en omdefiniering av just termen »kapabilitet». Detta bör identifieras som ett av bokens mest betydelsefulla bidrag. Robeyns föreslår att vi bör ersätta den vedertagna definitionen »substantiella friheter att uppnå tillstånd av varanden och göranden som en har skäl att värdera». Kritiken mot ursprungsdefinitionen bottenar i att den är för snäv. Robeyns (2017: 7–8, 43–45) ersättning tar bort det normativa villkoret »som en har skäl att värdera». Detta utvidgar definitionen och därmed dess extension. Robeyns (2017: 19) argumenterar i samband med detta för att det generella kapabilitetsramverket ska skiljas från mer partikulära teorier som faller inom ramverkets gränser. Här belyser alltså Robeyns en dold

struktur i begreppsapparaten – där ramverk och teorier systematiskt skiljs åt.

Trots kapabilitetsdefinitionens utvidgande gör Robeyns (2017: 39) i sin vidareutveckling en plötslig avgränsning till *mänskliga funktionssätt* som fokusområde för kapabilitetsramverket. Detta går att ifrågasätta. En bläckfisks liv, till exempel, må vara väldigt annorlunda än en människas, men nog är och gör den saker som kan vara av intresse åtminstone för den själv. Detsamma gäller andra varelser. Centralt för kapabiliteter är förmågan att ha levandesätt och en viss nivå av handlingsförmåga som upplevande och agerande subjekt. Det är däremot inte centralt att dessa är mänskliga. Det finns alltså visst fog att kritisera den inramning som görs i karakteriseringen av kapabiliteter, om än inte i definitionen.

Det finns dock skäl att försvara Robeyns karakterisering, åtminstone givet vissa bakgrundsantaganden. I så måtto vi intresserar oss för specifikt människors väl och ve så finns det anledning att fokusera på traditionellt mänskliga funktionssätt. Det krävs ytterligare argument för att hävda att vi bör ha exempelvis kapabiliteten att fullgott leva under vattenytan, eller utan maskiners hjälp flyga till motsatt jordhalva under vintermånaderna. Den svagare kritik som överlever blir då att karakteriseringen och definitionen borde gjorts mer koherenta och kontextberoende. Robeyns kunde ha internaliserat och stundvis bättre beaktat den viktiga distinktion hon avser att påvisa mellan ramverket och dess teorier. Den distinktionen är nämligen precis så viktig som Robeyns annars explicit påpekar.

Historisk utveckling

FÖR ATT FÖRSTÅ kapabilitetsramverket ordentligt kan studieobjektet behöva kontextualiseras. I den svenskspråkiga politiska filosofin återfinns inte mycket skrivet om kapabilitetsramverket trots dess internationella inflytande. Därför kommer jag nu att positionera ramverket gentemot alternativa idéer om personlig välfärd och rättvisans valuta. Positioneringen bör tydliggöra vilka de centrala normativa frågorna är, och hur Robeyns resonemang påverkar svaren på dessa.

Källor till att kapabilitetsramverket är svårt att få grepp om från en filosofisk synvinkel är dess ekonomiskt-teoretiska ursprung hos Sen, dess samtida men separata filosofiska utveckling via Nussbaum, samt ramverkets appliceringar inom diverse samhälls- och naturvetenskaper. Användningsområdena är många och ofta olika varandra. Ramverket har alltså inte bara ärvt idiosynkratiska utvecklingar från olika teoretiker, utan också från olika discipliner och tillämpningar, menar Robeyns (2017: 19).

Kapabilitetsramverkets historiska utveckling är dock inte helt olik den som gäller för andra teorier om välfärd och rättvisans valuta. Vi kan exempelvis se liknande beroenderelationer hos utilitarismen med dess fokus på lycka och preferenstillfredsställelse. Vad som jämförelsevis ökar komplexiteten är att lyckorelaterade eller preferensrelaterade frågor blott blir en delmängd bland många andra frågor. Kapabilitetsramverkets teorier kan nämligen involvera lycka och preferenstillfredsställelse som måttdimensioner, men samtidigt också mått på mer objektiva fenomen. Dessa objektiva fenomen bör förstås som oberoende av mentala tillstånd. En idé som underbygger denna utvidgning är att den mänskliga tillvaron är alltför komplex för att dess värden ska kunna reduceras ned till något enskilt slags tillstånd. Kapabilitetsramverket involverar alltså en slags pluralism.

En motivering för ramverkets åtskiljande pluralism, menar Robeyns och andra kapabilitarianer, är att lycka och preferenstillfredsställelse är känsliga för förminskade förväntningar (Robeyns 2017: 130–31). En utsatt människa kan i viss mån anpassa sig efter sin skadliga situation, och därmed uppleva mer lycka eller preferenstillfredsställelse än hon från ett utomstående perspektiv har skäl att göra. Därför behövs också objektiva dimensioner tas i beaktande oavsett lyckans eller preferensernas eventuella betydelse i beräkningarna.

Kapabilitetsramverkets flerdimensionalitet och objektivistiska inslag gör det annorlunda från utilitarismen. Enbart detta gör ramverket dock inte unikt. Det finns nämligen andra flerdimensionella och från mentala tillstånd sett oberoende mått. Ett tydligt exempel är John Rawls (1971) förslag om

primära nyttigheter som skiljer sig åt i både typ och innehåll från såväl utilitarismens föreslagna värden som kapabilitarianernas substantiella friheter och tillhörande funktionssätt.

Vad som gör kapabilitetsramverket unikt är dess direkta fokus på människors reella möjligheter. Till skillnad från primära nyttigheter, och exempelvis Ronald Dworkins (1981) fokus på resurser – eller för den delen BNP inom flertalet mått på samhällets välbefinnande – så vidhåller kapabilitetsramverkets anhängare att vi bör fokusera direkt på vad dessa resurser *låter människor göra och vara*. Vissa politiska problem riskerar att döljas om vi primärt fokuserar på medel. Ett exempel på ett sådant problem gäller ojämlikheter avseende arbetsbördor kvinnor och män emellan. Dessa relativa bördor kan enklare analyseras i termer av värdefulla kapabiliteter och brist därpå. Detta, menar Robeyns (2017: 14–15, 191–92), beror just på det fokus som kapabilitetsramverket lägger på människors substantiella friheter.

Ett ytterligare argument för att inte fokusera på medel som primärt politiskt värde har att göra med individens olika möjligheter att dra nytta av sina medel. Resurser är nämligen, som tidigare argumenterat av Sen, föremål för konverteringsfaktorer av olika slag (Robeyns 2017: 45–46, 113). Samma mängd resurser till personer som har olika behov kommer att tillåta dem att vara och göra olika saker. Genom dessa argument lokaliseras en mellanväg mellan ren subjektivism och objektivism om politiska värden. Resurser må vara viktiga förutsättningar för kapabiliteter, men bör inte tillskrivas en större roll än så (Robeyns 2017: 145–47).

För läsare som är bekanta med kapabilitetslitteraturen lär dessa slags argument och teser kännas igen. Oavsett om en håller med om dessa normativa ståndpunkter om personlig välfärd och rättvisans valuta så kvarstår en fråga om hur kapabilitetsramverkets relation till dess teorier ska förstås i detalj. Vilka kapabiliteter och funktionssätt är viktiga, och i vilka hänseenden är de viktiga? För att se var gränserna för kapabilitetsramverket går så presenterar Robeyns en tredelad modell för att ge ett entydigt svar på den frågan.

Kapabilitetsramverkets tre typer av moduler

EN AV BOKENS största förtjänster är en vidareutveckling av den modell av kapabilitetsramverket som Robeyns (2016) tidigare framställt i sin artikel »Capabiltarianism». Robeyns (2017: 22, 36–38) delar nu upp kapabilitetsramverket i tre typer av moduler i det första av tre särskilt matnyttiga kapitel omgivna av ett inledningskapitel och ett sammanfattningskapitel. En av dessa moduler utgörs av nödvändigt innehåll. Robeyns kallar denna för A-modulen. En annan typ av moduler involverar nödvändiga frågeställningar men lämnar utrymme för olika svar på dessa. Dessa frågor och svar utgör innehållet i B-modulerna. Den tredje och sista typen moduler, de så kallade C-modulerna, är mer eller mindre frivilliga att inkludera. Deras relevans beror bland annat på vilka svar som angivits till frågorna som ställs i B-modulerna.

Modulerna relaterar till varandra på ungefär följande sätt. Vi kan likna A-modulen vid stommen till ett hus, och B-modulerna vid husets väggar, medan C-modulerna kan ses som husets valbara isolering. Tillsammans skapar dessa delar en enhetlig struktur, men precis som verkliga byggnader skiljer sig åt sinsemellan så finns olika sätt att bygga kapabilitetsteorier på. Slutsatsen som Robeyns (2017: 29) huvudsakligen argumenterar för här är att kapabilitetsramverket är ett öppet och underspecificerat ramverk inom vilket mer fullständiga syftesberoende teorier kan byggas. Relevanta syften kan här vara att specificera teorier om just personlig välfärd, rättvisans valuta, och mänsklig utveckling, men också annat som lämnas till filosofer och andra forskare att ange. Det antyder att varken Sen eller Nussbaum konsekvent arbetar på nivån av *ramverket* utan ofta arbetar med mer substantiella *teorier* som faller inom det. Meningsskiljaktigheterna kan därför lokaliseras på en mer finkornig nivå än tidigare trott.

Oavsett hur dessa kapabilitetsteorier byggs i detalj så argumenterar Robeyns (2017: 38–59) övertygande för att kärnan i kapabilitetsramverket hör till den obligatoriska A-modulen. Denna modul inkluderar bland annat specificeringar av funktionssätt och kapabiliteter som värdeobjekt. En annan del uttrycker ståndpunkten att dessa värdeobjekt kan ha olika normativ

laddning (positiv, negativ, neutral, eller flertydig – vilken beror på kontextuella egenskaper). Vi kan exempelvis ha friheten att vara i god hälsa, eller friheten att utsättas för våld. Vi kan också exempelvis ha friheten att välja mellan likvärdiga tvättmedel, eller slutligen en frihet att ge nära och kära vård – en syssla som både kan vara bra och dålig för oss, beroende på i vilken utsträckning vi *måste* utföra den. Utöver detta behöver varje kapabilitetsteori anamma idén om konverteringsfaktorer mellan resurser och kapabiliteter. Därtill bör varje kapabilitetsteori respektera skillnaden mellan medel och mål, samt acceptera möjligheten att andra saker än kapabiliteter och funktionssätt kan ha finalt värde. Skriver någon specifik teori inte under på det ovanstående hör den heller inte hemma inom kapabilitetsramverkets gränser, blir Robeyns slutsats.

Tesen att A-modulens egenskaper utgör ramverkets gränser tydliggör kapabilitetsramverkets struktur, men riskerar att skapa en initial förvirring för läsare som anammat den hittills vedertagna terminologin. Nussbaums forskning i området lanseras nämligen som en partiell teori om rättvisa, men gör anspråk på att vara den enskilt korrekta utvecklingen av kapabilitetsramverket. Sens något mindre systematiska teoretiserande inom diverse fält uppfattas mot bakgrund av detta ofta som ett direkt konkurrerande alternativ.

Är det centralt för kapabilitetsramverket hur Sens och Nussbaums förslag skiljer sig åt? Finns fler förslag än deras att tillgå? Som det övergripande svaret finner vi att oavsett hur mycket eller lite de tongivande ursprungsteoretikerna skiljer sig åt så arbetar de i regel inom samma ramverk då de båda omfamnar A-modulen. Robeyns (2017: 30) gör dock också klart att fler kapabilitetsteorier än deras finns att utforska. Robeyns modulära modell visar därmed hur utrymmet för teoretiserandet ser ut. Den terminologiska förvirring som eventuellt först skapas hos vissa läsare tjänar alltså i slutändan ett tydliggörande syfte.

Vid sidan av den obligatoriska A-modulen hittar vi B-modulerna med mer valbart innehåll. Dessa moduler handlar om sådant som teoriernas syftesavgränsning, val av vilka kapabiliteter som ska mätas eller befrämjas, och en uppfattning om mänsklighetens variationer från individ till individ, med mera. Varje kapabilitetsteori

behöver ha dessa teman i åtanke och de frågor som de introducerar, men samtliga kapabilitetsteorier behöver inte ge samma svar på frågorna som ställs. Ett syfte med en kapabilitetsteori kan vara att mäta individers välfärd, ett annat syfte kan handla om att mäta individers hälsa, och ytterligare ett skulle kunna vara att mäta individers nivå av autonomi, exempelvis. För dessa olika syften kan olika kapabiliteter vara viktiga.

Slutligen, beroende på hur vi besvarat de frågor som B-modulerna introducerar så kan vi behöva fylla ut vår kapabilitetsteori, enligt Robeys (2017: 67–73). Dessa utfyllnader görs som redan indikerat av C-modulerna. De handlar exempelvis om diverse ontologiska antaganden, hur olika kapabiliteter ska vikts gentemot varandra, samt hur de ska operationaliseras, med mera. Även om dessa moduler är relativt sett fristående så bör de inte motsäga något som tas upp i A-modulen. I annat fall så bryter deras innehåll loss teoretiserandet från kapabilitetsramverket och formulerar något annat än en renodlad kapabilitetsteori – vare sig det är till det bättre eller sämre (Robeys 2017: 75–77).

Vad är då vinsten med den modulära modellen? För att kunna ta ställning till vad en kapabilitetsteori är, hur varianter kan byggas, och hur den *inte* kan ändras är Robeys modell till betydande hjälp. Komplexiteten i teoretiserandet blir närmast oöverskådlig utan en samling kategorier att förhålla sig till. Exakt vilka kategorier som är bäst att inkludera är, som med annat i filosofi, möjligt att diskutera. Att Robeys dock tagit steget att föreslå ett så pass precist förslag för vidare analys är något som samhällsvetare och politiska filosofer har nytta av. Samhällsvetarens operationaliseringar blir än mer konkretiserade, och filosofens teoretiserande får sina påverkansområden tydligt angivna.

Sammanfattningsvis ger Robeys modulära modell oss en struktur i kapabilitetsramverket som påvisar den nödvändiga modul som varje teori behöver omfatta för att alls tillhöra ramverket. Vi ser sedan ett antal nödvändiga frågeställningar att besvara, av vilka vissa ger oss fog att fylla ut vår teori med ytterligare antaganden. Ramverket är en samlingspunkt för alla möjliga kapabilitetsteorier. Robeys modell anger explicit ramverkets, och därmed teoriernas, gränser.

Kartläggningar och ställningstaganden

UTÖVER MODELLBYGGANDET SOM är en av bokens främsta förtjänster så kartlägger och behandlar Robeyns flera centrala meningsskiljaktigheter i kapabilitetslitteraturen. Detta gör hon primärt i de två sista större kapitlen innan bokens slutliga sammanfattningskapitel.

En särskilt viktig meningsskiljaktighet som behandlas rör just frihetsgreppet. Den normativa termen ›frihet› är av särskild vikt för kapabilitetsramverket, men har enligt Robeyns inte förklarats tillfredsställande i litteraturen. Exakt hur begreppet ska förstås, och om det är ett passande begrepp att specificera kapabiliteter på behöver tydliggöras (Robeyns 2017: 98–99). Det verkar inte som att negativa friheter förstått som avsaknad av hinder räcker (Robeyns 2017: 99–100). Detta eftersom att vi nog kan sakna externa hinder att vara eller göra något, utan att för den sakens skull ha en reell möjlighet att vara eller göra detta. Det verkar inte heller som att Isaiah Berlins idé om positiva friheter tjänar syftet tillräckligt väl (Robeyns 2017: 101). Trots att Sen tidigt i ramverkets formulering lånar begreppet om positiv frihet så föreslår Sen att dessa, till skillnad från Berlins beskrivning, involverar vad en person kan göra med såväl externa som interna begränsningar tagna i beaktande.

Varje kränkning av någons negativa frihet i den klassiska bemärkelsen blir i Sens terminologi också en kränkning av hennes positiva frihet (Robeyns 2017: 101–102). Detsamma gäller däremot troligen inte för Berlins definition. Vi har därmed ett unikt förslag på vilken slags frihet som kapabiliteter är uttryck för. Robeyns (2017: 102) tydliggör detta på ett förtjänstfullt sätt, men lämnar ändå en öppen fråga kring huruvida framtida forskning borde söka att ersätta även denna förklaring av det relevanta frihetsbegreppet.

Robeyns (2017: 197–202) distanserar sedan ramverket från vad som kommit att kallas för »the human development approach». Kapabilitetsramverket har definitivt influerat det senare paradigmet, inte minst genom ramverkets ovannämnda koppling till FN:s Human Development Index. Men en sådan påverkansrelation etablerar självklart inte deras identitet. Genom denna redogörelse och flera andra så hjälper Robeyns modell oss att

förstå kapabilitetsramverket som ett unikt bidrag till den politiska debatten.

Ställningstagandena som Robeyns landar i påvisar vidden av möjligheter med ramverket. Vad som dock i all denna pluralitet inte står klart är hur olika teories kvaliteter ska jämföras med varandra. Finns det något övergripande syfte som olika kapabilitetsteorier kan mätas på i termer av uppfyllnad? Något slutgiltigt finalt värde att använda som måttstock hittas inte i boken. Därmed kan vissa läsare undra vad som står att vinna förutom en uppsjö av perspektiv och disparata metoder. Jag vidhåller trots detta att kartläggningar och breda ställningstaganden ibland är tillräckliga för att berika en debatt. Detta är ett sådant tillfälle. Robeyns lyckas framhäva kapabilitetsramverkets styrkor som en samlingspunkt att diskutera, utöver de redan existerande teorier som faller inom det.

Det sista kapitlet sammanfattar, trots vissa öppna frågeställningar, slutligen läget i den kapabilitetsteoretiska diskursen. Robeyns (2017: 211–216) uppmanar sina kollegor att undersöka fler olika slags kapabilitetsteorier för olika slags ändamål. Teorier som utgår från olika antaganden i B- eller C-modulerna behöver inte nödvändigtvis konkurrera med varandra. De kan helt enkelt ha olika tillämpningsområden. Vi behöver alltså inte ta ställning till fördel för någon enskild nuvarande teoretiker vid varje stridspunkt. Låt ekonomer bygga sina modeller. Låt rättighetsfilosofer bygga sina teorier om vad vi (inte) får göra gentemot andra. Låt axiologer bidra med analyser av finalt värde. I detta ekar slutsatsen tydligt: låt ramverket stå för teoriernas gränser, men märk väl hur öppna dessa gränser faktiskt är.

→

Sebastian Östlund

Referenser

- DWORKIN, RONALD (1981) »What Is Equality? Part 2: Equality of Resources», *Philosophy & Public Affairs* 10 (4): ss. 283–345.
NUSSBAUM, MARTHA C. (2003) »Capabilities as Fundamental Entitlements: Sen and

Social Justice», *Feminist Economics* 9 (2–3): ss. 33–59.
doi.org/10.1080/1354570022000077926.

RAWLS, JOHN (1971) *A Theory of Justice*, originalutgåvan, Cambridge, Mass: Belknap Press.

ROBEYNS, INGRID (2016) »Capabilitarianism», *Journal of Human Development and Capabilities* 17 (3): ss. 397–414. doi.org/10.1080/19452829.2016.1145631.

ROBEYNS, INGRID (2017) *Wellbeing, Freedom and Social Justice: The Capability Approach Re-Examined*, Cambridge, UK: Open Book Publishers.
doi.org/10.11647/OBP.0130.

SEN, AMARTYA (2004) »Capabilities, Lists, and Public Reason: Continuing the Conversation», *Feminist Economics* 10 (3): ss. 77–80.